

ЈАНКО ШАФАРИК – ЉУБИТЕЉ, ИСТРАЖИВАЧ И ЧУВАР СТАРИНА¹

Душица Грбић (1952)

*Библиотека Маџице српске,
Нови Сад
dgrbic@bms.ns.ac.rs*

УДК: 02(042.5)
821.163.41-5

Захваљујем Народној библиотеци Србије и уваженом жирију на додељеном престижном признању, које ми чини посебну част. Ову изузетну награду примам с нарочитим узбуђењем и дозом преиспитивања и одговорности коју она доноси. Реч је о награди са именом знаменитог културног посленика напредних идеја, посвећеника српској традицији и култури, који је, по речима Стојана Новаковића, „речју и пером будио знање о прошлости и историји Србије“, истраживача, приређивача и љубитеља старина, истакнутог члана Друштва српске словесности и Српског ученог друштва, професора Лицеја, чувара (управника) Народног музеја, библиотекара и управника Народне библиотеке, просветитеља „у духу доситејевске традиције, човека ретке скромности и доброте“.

¹ Реч на уручењу Награде „Јанко Шафарик“ у Народној библиотеци Србије у Београду на дан 28. фебруара 2025. године.

Јанко Шафарик, Словак, странац а наш, синовац чувеног словенисте и историчара Павла Јосифа Шафарика, професора и директора Новосадске гимназије, рођен је у Кишкерешу, у Пештанској жупанији, 1814. године. Учио је гимназију у Новом Саду, становао код стрица и дружио се са српском децом, када му се и пробудила љубав према историји и старинама, што ће касније постати његова опсесија. Филозофске и правне науке слушао је у Пожуну, студије медицине у Пешти и Бечу. Боравио је у Прагу и свом родном месту. Бавио се књижевношћу, археологијом и нумизматиком, читао класична дела дубровачких песника, волео земљу, биљке и коње, радио на породичном имању после очеве смрти. У Нови Сад је поново дошао 1840. као градски лекар, наставио дружење са Србима и објављивао прилоге у *Лешојису Матице српске*. У Београду је провео 33 године, од 1843. до краја живота, 1876. године. Био је професор физике и историје на Лицеју, редован члан Друштва српске словесности, пропутовао је велики део Србије, бележио српске речи, термине за биља, дрвећа, оруђа, истраживао грађу у Млетачком архиву о Србима и Јужним Словенима. После Јована Стерије Поповића преузео је бригу о збиркама драгоцености – језгра будућег Народног музеја. Највише се посветио сакупљању српских старина, њиховој заштити и проучавању. Апеловао је да се све старе књиге, ма где се налазиле, побележе и, ако је могуће, донесу у Музеј, да се истраже, а оне у Старој Србији, Македонији и Албанији и по могућству купе о трошку владе, јер се „у рукописним и старопечатним књигама састоји најважнија част и главно украшеније Музеја”. Предложио је мере заштите старина, битне и данас у очувању културно-историјских споменика, међу којима су: „старање власти о споменицима у дерутном стању; што хитнија рестаурација оштећених споменика; попис свих старих књига и рукописа по црквама и манастирима од стране цивилних и црквених власти; систематски откуп старина”.

Чувар (управник) Музеја и библиотекар и управник Народне библиотеке постао је 1861. године. Учинио је доста на смештају и набавци књига. Прикупио је око 100 рукописа и 30 старих штампаних књига и приступио изради лисних каталога, који су уништени у Првом светском рату. У његово време прибављено је и *Никољско јеванђеље*, с краја XIV, почетка XV века, које је у Првом светском рату нестало и неким путем доспело у библиотеку колекционара Честера Битија у Даблину. У пламену Народне библиотеке 6. априла 1941. изгорело је преко пола милиона књига, међу којима су и оне које је Шафарик набавио, као и његова лична библиотека, купљена 1857, у време Ђуре Данчића.

У смутним и тескобним временима наше историје књижна баштина, вековима стварана и сабирана, имала је тешку судбину. Небројано пута је уништавана, пљачкана, сељена. За многе књиге у расејању зна се место налажења, али се многима и изгубио траг. Сваки примерак рукописне и

старе штампане књиге драгоцено је културно-историјско сведочанство, те је неопходан опомињући континуиран и добро организован рад на њиховом истраживању, набавци, опису, физичкој заштити и представљању јавности, баш као што је апеловао и Јанко Шафарик. У том светлу, на данашњи празник наше националне библиотеке истичем најновије примере повратка у земљу два српска средњовековна рукописа – *Окшоиха*, из прве половине XIV века, и *Жишија Варлама и Јоасафа*, с почетка XV века, који су купљени на аукцији у Лондону средствима Министарства културе РС и предати Народној библиотеци прошле године. Пре неколико година Народна библиотека је куповином прибавила и две изузетно вредне старе штампане књиге и објавила њихова фототипска издања. Једна је *Горесни йлач* Захарија Орфелина из 1761, купљен од бечког антиквара 2018. године. Последњи познати примерак тог првог штампаног песничког дела у српској књижевности изгорео је 1941. у бомбардовању Народне библиотеке. Друга је бакрорезни *Месеџслов* из 1719, најстарија књига обновљеног српског штампарства после гашења српских штампарија у XVII веку. Још један такав примерак поседује библиотека Института за јавну политику у Београду. Раритетне збирке Библиотеке Матице српске перманентно се обогаћују, у зависности од понуде и расположивих средстава, а од новије набавке нарочито је значајна куповина пет веома вредних рукописних књига од краја XV до XVIII века, средствима Покрајинске владе 2022. године. Прилика је да се помене и проналазак изгубљеног, изузетно значајног рукописног *Пролога за мај-август* из 1399. који је исписао Марко Пећки, познати српски биограф с краја XIV – почетка XV века, у месту Ждрелу код Пећи. Рукопис се налазио у библиотеци Пећке патријаршије до Другог светског рата, када му се изгубио траг. Током рада на опису библиотеке фрушкогорских манастира пронађен је у Манастиру Беочину 2022, а потом конзервисан и рестаурисан у Библиотеци Матице српске. Када је реч о истраживању и опису рукописних књига у иностраним збиркама, од посебне важности је текући пројекат Библиотеке Српске патријаршије од националног значаја, који открива нова сазнања о нашим рукописима у расејању, њиховом кретању и судбини.

Цео свој радни век провела сам у Библиотеци Матице српске. Радећи у овој угледној установи са дугом традицијом имала сам срећу, божји дар да будем на извору богатог књижног наслеђа, које ме је непрестано надахњивало и инспирисало, али и опомињало да следим примере својих претходника у очувању континуитета узорног и преданог рада, по којем је Библиотека Матице српске надалеко позната. Трудила сам се да испуњавам своје обавезе, да радим „по дужности“, како је Ђура Даничић говорио да треба чинити, али је та дужност прешла у жељу, љубав и страст. Захвална сам свима који су ми помогли у томе, својим учитељима и саветодавцима, пре свега професорки старословенског језика др Вери Јерковић, која ме је

увела у свет археографије, и Лази Чурчићу, врсном библиотекару и историчару српске књиге.

Нарочиту захвалност изражавам управницима академику Миру Вуксановићу и Селимиру Радуловићу на подршци у раду, као и колегицама и колегама у Библиотеци Матице српске и ван ње, са којима сам са задовољством сарађивала. Тимским радом остварено је доста тога овде изреченог, а пре свега, да збирке старих и ретких књига Библиотеке Матице српске буду узорно уређене, да Библиотека има импозантну електронску базу раритета, прву такве врсте у земљи, као и дигиталну библиотеку раритетних збирки, да објављује три серије каталога старих и ретких књига – укупно до сада 31 том, да уређује црквене и манастирске збирке и да шире штити и промовише културно благо, спајајући традиционално и модерно.

